

האם מותר לקרוא עיתון?

אליעזר קורצווייל

דיון בשאלה זו דורש התייחסות למספר בעיות העולות מקריאה בעיתון אך מקוצר הזמן וצוק העיתים לא נידרש להם, ונקדיש מאמר זה לבעיה המרכזית העולה מכך והיא איסור קבלת לשון הרע.

איסור זה מקורו בפסוק¹: ”לא תשא שמע שווא”. ואומרת הגמרא בפסחים²: ”אמר רב ששת משום ר”א בן עזריה כל המספר לשה”ר וכל המקבל לשה”ר וכל המעיד עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים שנאמר, ’לכלב תשליכון אותי’ וכתוב בתריה ’לא תשא שמע שווא’ וקרי ביה ’לא תשיא’...”. **וכן פסק הרמב”ם**³: ”...וכל השומע מאחד עובר בלא תעשה שנאמר לא תשא שמע שווא ובכלל לאו זה אזהרה למקבל לשה”ר...”. **וכן כתב בשערי תשובה**⁴: ”...והנה הוזהרנו מן התורה שלא נקבל לשה”ר אולי הנה הוא שווא ודבר כזב שנאמר ’לא תשא שמע שווא’... **וכן פסק החפץ חיים** (בשני מקומות) **וז”ל**⁵: ”ועובר נמי...או המקבל, בלאו דלא תשא שמע שווא”. עוד כתב: ”אסור לקבל לשון הרע מן התורה...והמקבל עובר בלא תעשה שנאמר לא תשא שמע שווא ואמרו חכמינו ז”ל במכילתא שזו אזהרה למקבל לשה”ר”⁶.

בגדר האיסור יש לברר מה נחשב לקבלת לשה”ר? האם את עצם השמיעה אסרה תורה, או שמא האיסור הוא להאמין ולהחזיק במחשבתנו כי הדברים אמת ולהבזות בעינינו את מי שנאמרו עליו.

ובכן מצאנו בזה שתי הבנות, הבנת החי”ת מחד, והבנתינו מאידך ונקדים דברי זולתנו לדברינו.

¹ שמות כ”ג:1

² פסחים קי”ח.

³ פרק כ”א מהל’ סנהדרין הל’ ח’.

⁴ שע”ת שער ג’ סימן רי”א.

⁵ פתיחה – לאוין סעיף ב’, ובכלל ו’ סעיף א’.

⁶ ועיין בספר ”דינא דחיי” (לבעל ”כנסת הגדולה”) לאוין י”א, שעשה מחלוקת בין הרמב”ם לסמ”ג בעיקר אזהרת הפסוק, האם קבלת לשה”ר או אזהרה לדיין ואיסור לשה”ר כלול בזה, כי מהגמרא בשבועות משמע, שעיקר הפסי נאמר כאזהרה לדיין, ומהגמרא בפסחים משמע, שעיקר הפסוק הוא למקבל לשה”ר. וכן לאו זה שייך בין ברכילות ובין בלשה”ר, עיין בשע”ת סימנים רי”ג ורכ”ה (שער ג’), והאריך בזה החי”ת בפתיחה בממ”ח אות ב’, ובכלל ו’ אות א’ בסוף.

"איסור קבלת לשה"ר"

שיטת החפץ חיים:

וז"ל הח"ח במקור החיים⁷: "...אף על שמיעת לשה"ר לבד גם כן יש איסור מן התורה, אף דבעת השמיעה אין בדעתו לקבל את הדבר, כיון שמטה אזניו לשמוע...". א"כ הח"ח מבין, שגם אם אינו מאמין לדברי המספר עובר בלאו זה, ואע"פ שר' יונה כתב⁸: "שלא נאמין בליבנו ספור לשה"ר להחזיק במחשבתנו כי הדברים אמת". הרי שהקפידה תורה על האמנה בלב, מ"מ כדי שלא יגיע לידי האמנה בלב אסרה גם את עצם השמיעה אע"פ שלא מאמין. וז"ל בבמ"ח⁹: "כיון דאסרה התורה האמנה בלב בגנותו של חברו וכמו שכתבנו לעיל בשם ר' יונה וזה עולה בעצמותו, א"כ ה"ה דאף לשמוע אסור, שלא יבוא לידי האמנה בלב". נמצא שלפי הח"ח גם איסור קבלת לשה"ר לא תלוי בנזק שיגרם כתוצאה מהשמיעה, שאף אם לא יגרם נזק כלל כגון שהשומע אינו מאמין יש בזה איסור תורה. בתפיסה זו ממשך הח"ח את שיטתו באיסור ספור לשה"ר שאף הוא אינו תלוי בנזק שיגרם כתוצאה מהסיפור, וכגון שהשומעים אינם מאמינים - עבר המספר על הלאו 'לא תשא'. וז"ל הח"ח¹⁰: "...ויותר מזה דאפילו אם הוא משער לכתחילה שלא יבוא להנידון שום רעה על ידי דבורו, אעפ"כ אסור לספר בגנותו"¹¹.

הראיות לשיטה זו:

הח"ח מבסס תפיסה זו, שלא מיבעיא שיש בזה איסור דרבנן אלא אפי' איסור תורה (כמובא לעיל), על מספר ראיות כדלהלן:
1) בגמ' בכתובות¹² מובאים דברי בר קפרא בזה הלשון: "...דרש בר קפרא - ויתד תהיה לך על אַזְנְךָ, אל תקרי על אַזְנְךָ אלא על אוזנך, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו. והיינו דאמר ר' אלעזר מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתדות מאי טעמא... שאם ישמע אדם דבר שאינו

⁷ הלי לשה"ר כלל וי' סעי' בי ובבמ"ח אות בי.

⁸ שם ס"י ר"יג.

⁹ כלל וי' מהלי לשה"ר אות בי.

¹⁰ הלי לשה"ר כלל גי' סעי"ו.

¹¹ ואם יקשה המקשה דאם איתא דלאו דילא תשא' קאי נמי על עצם השמיעה איך יהיה מותר לשמוע ספור לשה"ר שנאמר בהיתר, כגון בגנות חוטא או להסיר נזק וכדו"י אף אתה אמור לו: מה שהתורה התירה לספר מותר גם לשמוע (וכ"כ בבמ"ח כלל וי' אות בי בסוגריים ד"ה "ואין להקשות").

¹² ה' ע"ב.

"מכרמי שומרון"

הגון יניח אצבעותיו באזניו... ת"ר אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים מפני שהן נכוות תחילה לאיברים..."

מזה מוכיח הח"ח, שיש איסור בשמיעה בעלמא, ומ"מ גם הוא מודה שפס' זה אסמכתא הוא וקרא אתא לגופיה ונמנה לעשה גמור. **וכ"כ בבמ"ח¹³ וז"ל:** "...ואען ואומר בדין זה של שמיעת לשה"ר ובעת השמיעה אין בדעתו לקבל, מדרבנן לא קא מבעיא לי דאסור וראיה מכתובות דדרש בר קפרא... אלמא דאף בשמיעה בעלמא אסור... דזה הדרשה של ויתד... משמע דאסמכתא בעלמא היא".

(2 בספר חרדים¹⁴ נאמר: "לא תשא שמע שווא – דהוזהרנו בו שלא לקבל לשה"ר כלומר שלא להאמין... גם בכלל לאו זה שלא לשמוע באזניו שום לשה"ר". **וכתב ע"ז בבמ"ח¹⁵:** "ואח"כ מצאתי בהדיא בספר חרדים דגם שמיעת לשה"ר לבד נכלל בלאו זה של 'לא תשא שמע שווא', ואולי מקורו הוא מכל מה שכתבנו". מספר חרדים משמע, שאסור השמיעה הוא דאורייתא שכלל איסור זה במצוות ל"ת.

(3 עיקר הראיה של הח"ח הוא מהגמ' בשבועות¹⁶ וע"ז כתב בבמ"ח¹⁷: "וחפשי ומצאתי בעזה"י ראייה ברורה לדין זה דאסור מן התורה והוא ממה דגרסינן בשבועות", וז"ל הגמ' שם: "...מניין לדין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חבירו? ת"ל 'מדבר שקר תרחק'. מנין לבעל דין שלא יטעים דבריו לדין קודם שיבוא בעל דין חבירו? ת"ל 'מדבר שקר תרחק'. רב כהנא מתני מ'לא תשא' ילא תשיא'..."

כאמור רב כהנא לומד מהפס' לא תשא שמע שווא, ומציין הח"ח, שבגמ' פסחים דלעיל מובא פסוק זה בהקשר של איסור קבלת לשה"ר. אי"כ אנו מוצאים שמפס' אחד נלמדים שני האסורים: קבלת לשה"ר ואזהרה לדין שלא ישמע דברי בעל דין. **וכן מצינו ברמב"ם¹⁸ שכללם** בחדא מתתא וז"ל: "אסור לדין לשמוע דברי בעל דין קודם שיבוא חבירו... שנאמר 'שמוע בין אחיכם', וכל השומע מאחד עובר בלא תעשה שנאמר 'לא תשא שמע שווא', ובכלל לאו זה אזהרה למקבל לשה"ר". וטוען הח"ח, דכי היכי דלענין דין האיסור הוא אפי' לשמוע לבד כדי שלא יכנס צורת הדברים לאזניו, ה"ה

¹³ כלל ו' אות ב'.

¹⁴ פ' כ"ג מצווה ג'.

¹⁵ שם.

¹⁶ דף ל"א ע"א.

¹⁷ שם.

¹⁸ הלי סנהדרין פ' כ"א הלי ח'.

"איסור קבלת לשה"ר"

בעניין איסור קבלת לשה"ר שבעצם השמיעה אסור כדי שלא יבוא לידי האמנה בלב. ומוסיף הח"ח דאין לדחות ולחלק שבאיסור לדין אסרה התורה את השמיעה כדי שלא יאמין ויבוא להטות את הדין אך בלשה"ר בעלמא אין הוא הדבר כן, דכיון דאסרה תורה להאמין בגנותו של חברו, אי"כ הי"ה ד'אף שמוע' אסור. דמנין לנו לחלק? ועוד הוא מוסיף לפלפל באורך בזה.

דחיית הראיות הנ"ל:

1) הראיה מספר חרדים אינה ראייה כלל, דאמנם נכון שבספר חרדים כתוב שיש איסור בעצם השמיעה, מ"מ מוכח שהוא הולך לשיטתו, שסובר שהפסוק "ויתד תהיה לך על אזנך" ודרשינן מיניה על אוזנך הוא לימוד גמור, ויש בזה מצוות עשה דיכוף אצבעו באזנו כדי שלא ישמע, וז"ל שם: "והזהרנו בזה נמי במצוות עשה שנאמר ויתד תהיה על אזניך כדכתיבנא לעיל דיכוף אצבעו באזנו כדי שלא ישמע". אבל אין כן דעת הרבה ראשונים כמו שכתב הח"ח בעצמו שלימוד זה אסמכתא בעלמא הוא. וא"כ מנין שהם סוברים שיש איסור בשמיעה גרידא?

2) גם הראיה מהגמ' בשבועות אינה ראייה. דאמנם ב' האיסורים נלמדים מאותו פסוק, אבל מנין שיש שוויון בפרטי האיסורים בין איסור זה לאיסור זה? עצם העובדה שהם נלמדים ממקור אחד אין בה כדי להוכיח שיש שוויון ביניהם, הפסוק מהווה רק מכנה משותף כללי אבל כל עניין נלמד לגופו! ובאמת שכן נמצא **ברמב"ם**¹⁹ **זוה לשונו**: "וזהו לאו שבכללות שאין לוקין עליו כמו שנבאר עתה, וזה כי אמרו – 'לא תאכלו על הדם' אמרו פירוש, מנין לאוכל בהמה קודם שתצא נפשה שהוא בלא תעשה? שנאמר 'לא תאכלו על הדם'. דבר אחר, מנין לאוכל בשר קודשים... ת"ל 'לא תאכלו על הדם'. ר' דוסא אומר: מנין שאין מברין על הרוגי בית דין... 'לא תאכלו על הדם'. ר' עקיבא אומר: מנין לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמים... 'לא תאכלו על הדם'... וכך אמרו 'לא תשא שמע שוא' הנה הוא גם כן כולל ענינים רבים...". הנה אנו רואים, שלא זו לאו שבכללות הוא, וכמו שלעניין "לא תאכלו על הדם" אין קשר בפרטי המצוות שנלמדים מפס' זה, שא"א ללמוד מסנהדרין לבשר קודשים וכדומה, הי"ה ללאו ד'לא תשא'. אמנם נלמדים ממנו גם איסור לדיין וגם קבלת לשה"ר, מ"מ הוא מהווה מכנה משותף להם, ולא שנקיש מזה לזה.

¹⁹ הקדמה לסהמ"צ שורש תשיעי, בביאור לאו שבכללות.

"מכרמי שומרון"

ועוד, שבאמת יש הבדל בין ב' איסורים אלו, שהרי איסור שוחד נאמר גם אם נותן לדיין כסף על מנת שיוציא דין אמת, כמו שאומרת הגמרא בכתובות²⁰: "אמר רבא מאי טעמא דשוחדא? כיון דקביל ליה שוחדא מיניה איקרבא ליה דעתיה לגביה והוי כגופיה, ואין אדם רואה חובה לעצמו". ופי' רש"י: "מאי טעמא דשוחדא" – "למה אסור ליטלו לזכות את הזכאי", וברור שמה שאנו אומרים דעכ"פ הוי שוחד אינו, משום שאנו אומרים שהדין במודע יטה את הדין שהרי קיבל על מנת שידון דין אמת, ויעשה כל שביכולתו לדון דין אמת. אבל הבעיה היא שבתת מודע הוא כבר לא אובייקטיבי – "אקרבא ליה דעתיה" וכמו שפי' רש"י שם: "אין דעתו מתקרב לצד החובה לחייב עצמו ואפילו נתכוון לדין אמת". ועל כן שייך לאסור השמיעה על הדיין משום שהשמיעה משפיעה על התת מודע. כל זה לא שייך בשמיעת לשה"ר, כי אם אינו מאמין, מה אכפת לי מהתת מודע שלו? וכי הוא נדרש להכריע בדין?

יוצא שאין ראייה מגמרא זו לדין הח"ח שיש איסור בשמיעה.

3) עד כאן הראיות לענין אם יש איסור דאורייתא. מ"מ הח"ח טען שאיסור מדרבנן ודאי יש, ונלמד מהגמרא בכתובות. אך גם בזה ניתן לומר שאין ראייה, ונוכח ממנורת המאור²¹ במה שכתב, שהמקבל לשה"ר הוא סיבה למספרים אותו, וידוע שבהל' לשה"ר הוא מתבסס על שע"ת וכן גם בזה הוא קאי על מה שכתב הר' יונה²² בענין מסייע בשמיעת לשה"ר וז"ל: "גם אם הטה אוזן השומע והראה את נפשו כמקשיב קשב ומאמין לדברים... גם זה עוזר לרעה... ומחזק ידי המביא את דיבתו רעה אל הבריות". ועל זה מביא מנורת המאור את הגמרא בכתובות, שאמרה שהפתרון למסייע הוא לשים אצבעותיו באזניו. אמנם השע"ת לא כתב כן ולא הביא את הגמרא הנ"ל בענין זה אלא נקט שדי בפנים נזעמות. מ"מ אין בכך מחלוקת, אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא – אפשר בפנים נזעמות, ואפשר שישתמש באצבעותיו.

אם כן אנו רואים, שהגמ' בכתובות אינה אומרת דין, ואפילו מדרבנן אין צריך, שהרי השע"ת לא הביאה, וכתב שדי בפנים נזעמות, והגמ' אומרת על דרך אחד.

²⁰ ק"ה ע"ב.

²¹ הלי לשה"ר פ"ג.

²² ס"י רי"ב חלק שלישי.

הבנה נוספת באיסור קבלת לשה”ר:

ניתן לומר שאיסור קבלת לשה”ר הוא רק על האמנה בלב, וכן משמע הן מר’ יונה בשע”ת והן מהרשב”ם בפסחים. ועוד, שהקושיות שהח”ח מקשה על עצמו בבמ”ח מסייעות להבנה זו.

וז”ל הרשב”ם²³: ”המקבל לשה”ר” – ”שמקבלו ומאמינו על חבירו, אע”ג דלקבוליה לא מבעי ליה למיחש מבעי”י. הרי שהוא מפרש על האמנה בלב. **גם בשע”ת מוכח כן דהנה כתב²⁴:** ”והנה הוזהרנו במה שכתוב ’לא תשא שמע שוא’ שלא נאמין בלבנו ספור לשה”ר להחזיק במחשבתנו כי הדברים אמת להבזות בעינינו את מי שנאמרו עליו”י. א”כ אנו רואים שבין הרשב”ם ובין השע”ת נוקטים שאיסור קבלת לשה”ר הוא בהאמנה בלב ולא על עצם השמיעה²⁵. ובאמת **שבבמ”ח²⁶** נתקשה בלשון הרי’ יונה שהבאנו, אלא שהוא תירץ שר’ יונה מדבר במצב בו השמיעה מותרת, כגון שמספר על רשעים או שרצונו להסיר נזק, ועל כן מותר לשמוע ממנו, דכמו שמותר לספר - מותר לשמוע, ועל כן האיסור הוא בהאמנה בלב, אבל במקום שהמספר עובר על לאו של לשה”ר אסור אפ”י לשומעו. **וז”ל שם:** ”אך יש לדחות בפשיטות דהוא כולל אפילו היכא שהדבר שסיפר לו חבירו נוגע לו על להבא...דבודאי מותר לשמוע לכתחילה כדי לחוש לזה...כיון דמה שהוא רוצה לשמוע אין כוונתו לשמוע גנותו של חבירו, רק שהוא רוצה להציל את עצמו שלא יבוא אח”כ לידי היזק...ולזה כתב ר’ יונה דאפ”י בכה”ג הקבלה בהחלט אסור מן התורה”י. ובאמת שדבריו דחוקים, שקשה לומר שר’ יונה שכותב הלכה למעשה יביא חצי דין וייתייחס למקרה מאד מסוים, אלא ברור שבזה כלל את כל האיסור שהוא רק בהאמנה בלב ולא בעצם השמיעה.

ועוד ראייה ממה שכתב ר’ יונה²⁷ בעניין מסייע לדבר עבירה כששומע לשה”ר ואע”פ שאינו מאמין, כיון שמראה עצמו כמאמין וגם זה עוזר לרעה וז”ל שם: **”גם אם הטה אוזן השומע והראה את נפשו כמקשיב קשב ומאמין לדברים**

²³ גמ’ פסחים קי”ח ע”א.

²⁴ ס”י רי”ג שער שלישי.

²⁵ ואף שבבאורו למשלי י”ז 4 הוא כותב: ”והמדה ההגונה בענין זה שישנא אדם להקשיב ולהאזין על לשה”ר” וא”כ לכאורה משמע שיש אסור בשמיעה גרידא, מ”מ אין לומר כן שכוונתו כמו שכתב בעניין סיפור לשה”ר ואע”פ שאין בכך לאו על עצם סיפור גנות אלא רק כשיש פוטנציאל לנזק אין זו מצוה טובה וה”ה בזה אין זו מידה הגונה

²⁶ כלל ו’ אות ב’.

²⁷ סימן רי”ב שער שלישי.

"מכרמי שומרון"

ההם בפני בני אדם, גם זה עוזר לרעה וגורם קלון לחבירו ומחזק ידי המביא את דבתו רעה אל הבריות". ועל זה הוא מביא את הפס' במשלי²⁸ "רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר", ומבאר השע"ת שכמו שרוח צפון מפזרת את העננים ומונעת גשם כך פנים נזעמים מונעים לשה"ר וזה הפתרון לשומע לשה"ר שיזעים פניו²⁹ וכך אין עליו תורת מסייע. אדרבה הוא גורם שהמספר יפסיק לדבר וז"ל: "כי בראות המגיד את פני השומע והנם זועפים יחדל קול המון גשם דבריו, אבל אם יראה כי השומע ישמע לו, ישתה כמים עוולה ולא יחשוד פיו משקריו והיה כזה יום מחר כי שנה באיוולתו לספר תמיד לשה"ר". וקשה: דאם איתא שבעצם שמיעת לשה"ר יש איסור מה יועילו פנים נזעמים? אלא על כרחך שאין בשמיעת לשה"ר איסור תורה³⁰.

אם נחזור לשאלה בה פתחנו - האם מותר לקרוא עתון?

נראה שאם נלך לפי תפיסת הח"ח, כל כתבה שמותר לכותב לכותבה כגון שכוונתו להבאיש עוברי עבירה, למנוע נזק ולהשיב ממון מותר לקרוא אבל אסור להאמין, ושאר כתבות אסור לקרוא והקורא עובר על איסור תורה של קבלת לשה"ר.

אבל לפי התפיסה השניה שהובאה, אין בקריאת עיתון לא איסור מדאורייתא, ולא איסור מדרבנן, אא"כ מאמין, אבל כל שאינו מאמין אין בזה איסור. אך עדיין יש לזכור את דברי ר' יונה במשלי שהובא לעיל:

**"זהמדה ההגונה בעניין הזה שישנא האדם
להקשיב ולהאזין על לשון הרע"**

²⁸ יז, ד'.

²⁹ או שיעמיד פנים שהסיפור משעמם אותו.

³⁰ וכן אי אפשר לתרץ שמדובר כששומע דברים שיועילו לו בעתיד, מפני שמוכח שאם לא יראה פנים נזעמות, ייחשב מסייע לדבר עבירה. משמע שהמספר עובר בלא תעשה, ומדבר דיבורים שאסור לשמוע.